

Religionen i Israel

Judendomen utgår från Guds förbund med patriarken Abraham någon gång på 1900-talet f Kr. I detta förbund – som det beskrivs i 1 Mos 15 – gav Gud ett villkorslöst löfte till Abrahams ättlingar om det land som de i huvudsak senare kom att inta efter uttåget ur Egypten. Eftersom detta löfte var just villkorslöst är det något som judar menar att Gud inte kan eller kommer att ta tillbaka. Lika villkorslöst upprepas sedan löftet flera gånger till Abrahams son, Isak, och till dennes son Jakob.

Den judiska religionen utmejslades i förbundet på Sinai på 1400-talet f Kr där budorden gavs tillsammans med en lång rad förhållningsregler. Hela denna judendomens tillblivelse skildras i de fem moseböckerna vilka tillsammans inom judendomen kallas Torah – ett ord som betyder undervisning.

Judendomen har sedan fortsatt att producera helig text i böcker om Israels historia, i profeternas förkunnelse gällande såväl samtid som framtid samt i psalmer, visdomslitteratur och den erotiska poesi som finns i Sångernas sång – Höga visan kallad i våra svenska biblar. Den tidigaste kanoniseringen av skrifter som får räknas till den hebreiska Bibeln – det som kristna kallar Gamla testamentet – fanns redan på 200-talet f Kr då de 70 översättarna i Alexandria gjorde den grekiska text som brukar kallas Septuaginta och betecknas LXX. Både namnet och symbolen betyder just ”sjuttio”. I protestantiskt kristna biblar är profeten Malachis bok den som anses senast tillkommen. Den hänför sig troligen till 400-talet f Kr. (Som alltid finns det olika bud om när Bibelns böcker har nedtecknats.) Den nya svenska översättningen (Bibel 2000) har tagit med de böcker som finns både i Septuaginta och i katolska biblar och som kallas apokryfiska. Deras andliga värde anses ibland osäkert åtminstone just bland protestanter. De böckerna har oftast tillkommit senare än de allmänt antagna.

Produktionen av religiös text upphörde inte i och med apokryferna. Det finns en ganska stor grupp senare skrifter som brukar kalla de pseudoepigrafiska böckerna och som tillkommit både före och efter Kristus. Den viktigaste av dessa är den första Henoksboken. Den sägs vara skriven av Henok som nämns i 1 Mos 5:21-24, en person som inte dog utan upptogs direkt till himlen. Det är just detta slag av fiktivt (pseudo-)författarskap som kännetecknar pseudoepigraferna. Böckerna utges för att ha varit skrivna av personer som varit döda sedan länge tillbaka. Henoksboken som torde ha skrivits före Kristi födelse handlar om den yttersta tiden och väckte i sin samtid säkert stora förväntningar på Messias snara ankomst. Detta gjorde det säkert möjligt för flera messiaskandidater att framträda just i början av vår tideräkning (jfr Apg 5:36-37).

Gruppen pseudoepigrafer är mycket heterogen. En del böcker innehåller mer av hednisk ockultism och magi än egentlig judendom.

Judendomen efter Kristus

Jesu död, uppståndelse och himmelfärd dateras antingen till år 30 eller 33. Templet i Jerusalem förstördes av romarna år 70 då Jerusalem stormades efter ett uppror mot Rom. Eftersom romarna också förstörde mycket i den judiska kulturen började judiska rabbiner att samlas i Javne sydöst om Jaffa för att där upprätta en teologisk akademi. Genom att tempelkulten nu tagits ifrån dem blev koncentrationen på Torah desto viktigare. Man ville inte bara befästa de bibliska böckernas innehåll utan man hävdade att det också fanns en muntlig Torah – bud som skulle ha getts muntligt från Gud till Mose. Denna skulle nu fästas på papper innan det var för sent. På så vis uppkom en lång tradition av nedtecknande och av utläggningar som i skriftlig form kulminerade i Talmud. Denna finns i två versioner, en från Jerusalem och en från Babylon som vid denna tid var ett andra centrum för judisk tro och kultur. Den babyloniska Talmud är störst och tar i engelsk översättning upp 5,5 millioner ord. Den som vill studera kan göra det på www.come-and-hear.com/talmud. Det anses att Talmud blev färdigställd på 400-talet e Kr. Talmud utgör ett av mänsklighetens mest omfattande moralfilosofiska verk på religiös grund.

Efter den tiden gick judendomen ett par huvudsakliga vägar. Dels fortsatte den utläggande traditionen med en lång rad av filosofer och rabbiner. Maimonides (1135-1204) som levde i det moriska Spanien är en av de mest kända. Den andra huvudfåran består av judiska mystiker. Deras rörelse brukar kallas kabbalah – ett ord som betyder ”det mottagna.” Även här producerades en betydande rad skrifter framför allt under perioden 1000 – 1600 e Kr. I många av dessa försöker man beskriva Guds härlighet och strålgans. (Av respekt för Gud skriver en from jude ogärna hela ordet Gud.)

Utvecklingen gick emellertid vidare. I Östeuropa uppstod den chassidiska väckelsen på 1700-talet, en sorts både emotionell och karismatisk judendom ursprungligen med betoning på glädjen i Gud. I dessa områden talade judar huvudsakligen jiddisch, en sorts blandning av hebreiska och tyska. Under chassidismen (betyder ungefär ”hängiven fromhet”) uppkom en blomstrande judisk kultur just med detta språk som grund. Många av de ultraortodoxa judar som man i dag kan möta i Israel har sina andliga rötter och sin klädedräkt just från denna tid och kultur. I anslutning till Hitlers massmord på judar utplånades i praktiken hela jiddischkulturen i Östeuropa. Litauens nuvarande huvudstad, Vilnius, bestod till 50% av judar år 1900. I dag finns bara en liten spillra kvar.

Nutida judendom

Modern judendom innehåller ett brett spektrum av olika rörelser från just ultraortodoxa – av vilka det finns åtskilliga olika riktningar – ända till starkt liberala grupper. I Jerusalem har alla åtminstone varsin synagoga och ofta även en yeshiva – en skola för studium av Bibeln, särskilt Torah, och Talmud.

Judendomen är en mycket mer praktisk religion än kristendomen är bland icke-judar. I kristen tradition har man ofta lite nedlåtande ansett den som ”lagisk”

men principen är att man fäster större avseende vid liv än vid lära och tro. I Torah finns ett antal regler för tillåten och otillåten föda. Dessa utgör tillsammans det som i nutida judendom kallas koscher. En av de viktigaste reglerna är förbudet mot att äta kött tillsammans med något som kommer från mjölk såsom mjölk, grädde, filmjölk eller ost. En ostburgare hos MacDonaldis i Jerusalem är en styggelse för de riktigt fromma judarna. Allt kött måste vara slaktat så att blodet inte finns kvar i köttet.

Inom judendomen är sabbaten helig på ett annat sätt än söndagen är bland icke judiska kristna. En tidig lördagsmorgon kan man gå i Jerusalem och finna denna annars så hektiska stad vara ganska rofylld – om man undviker de stora trafikstråken. Flygbolaget El Al har inga flygningar på lördagar. De ultraortodoxa har en egen stadsdel i Jerusalem – Mea Shearim. Där är sabbatsfriden total.

Kristendomen uppstår

Jesus föddes troligen år 6 eller möjligen år 4 f Kr. (Bestämningen av vår tideräknings början gjordes långt senare och blev därför inexakt.) När han föddes var Herodes den store kung i Jerusalem. Han var en ”realpolitiker” i ordets mest maktfullkomliga mening. Hans stora intresse var att skapa monumentala byggnader. Bland annat lät han bygga om Jerusalems tempel, ett projekt som inte blev färdigt förrän år 63 e Kr, alltså bara cirka sju år innan templet förstördes. Själv anses han ha dött år 4 f Kr.

Jesu liv beskrivs i de fyra evangelierna i Nya testamentet. Jesus döptes i Jordan av Johannes döparen, möjligen år 26. Därmed fylldes han av den helige Ande och hans aktiva period började. Dessförinnan får vi en beskrivning av omständigheterna vid hans födelse och hans bar-mitsva (ett slags vuxenförklaring lite som en kristen konfirmation). Jesus besökte då templet vid tolv års ålder och fick teologerna där att häpna över hans andliga insikter. Efter dopet var Jesus helt fokuserad på det som skulle ske tre och ett halvt år senare i Jerusalem – korsfästelsen och uppståndelsen. Om Jesu barndom och ungdom vet vi i övrigt inget mer än att han växte upp med Josef och Maria i Nasaret. När Jesus gick ut i sin aktiva tjänst omtalas Maria men aldrig Josef. Troligen var denne då död.

Likt varje annan judisk rabbin samlade Jesus en skara lärjungar omkring sig. De var tolv till antalet motsvarande Israels tolv stammar. Det tycks ha varit åtskilliga fler som följde Jesus i hans vandringar men de tolv hade ett särskilt uppdrag och ansvar. Ingen av de tolv var teologiskt utbildad utan de var enkla, sannolikt vardagsfromma fiskare och hantverkare.

Jesus var noga med att följa judendomens tro och liv. Han tillbringade det mesta av sin aktiva tid i Galiléen men gick till Jerusalem vid de stora högtiderna. Han gick i synagogans gudstjänster på sabbaten. Det fanns inte mycket i hans livsföring som antydde att en splittring mellan judisk och kristen tro senare skulle uppstå. Moderna judar brukar kunna läsa evangelierna och sedan säga att Jesus var en typisk jude – vilket han var.

Konflikter runt Jesus

Jesus hade en viktig programförklaring som vi finner i Bergspredikan:

Tro inte att jag har kommit för att upphäva lagen eller profeterna. Jag har inte kommit för att upphäva utan för att uppfylla. Sannerligen, innan himlen och jorden förgår skall inte en enda bokstav, inte minsta prick i lagen förgå; inte förrän allt har skett. Den som upphäver ett enda av buden, om så det allra minsta, och undervisar människorna så, han skall räknas som den minste i himmelriket. Men den som handlar och undervisar efter dem skall räknas som stor i himmelriket. (Matt 5:17-19)

Jesus sade att han inte kom för att upphäva något utan för att uppfylla. Ordet kan också översättas med fullborda, avsluta eller fullkomna. *Hans uppgift var inte att riva ner något utan att utöka, att lägga mer till det redan givna.* Ordet uppfylla kan också tolkas så att Jesus skulle uppfylla ett antal löften som finns nedtecknade i Gamla testamentet.

Detta perspektiv fördunklas ofta när man läser evangelierna eftersom många episoder i dessa handlar om stundom ganska hetsiga meningsutbyten mellan Jesus och den tidens fromma lekmän (fariséer) eller mer utbildade skrifflärda eller laglärda. Det Jesus sade sig gå emot var ofta delar av det som kallades den muntliga Torah. Jesus ansåg nämligen att det fanns bud i den som hade sitt ursprung i mänskligt tänkande snarare än i Guds inspiration (Matt 15:1-20; Luk 14:1-6).

Vad som undgår många moderna kristna bibelläsare är att den sortens hetsiga diskussioner troligen var ganska vanliga i många religiösa sammanhang där och då. Vi kan bara hänvisa till vilka invektiv som begagnades av klostersekten i Qumran för att beskriva prästerskapet i Jerusalem.

Under och tecken

Det som gjorde att konflikterna kring Jesus kom i en särställning var de under som åtföljde hans framträdande. I huvudsak handlade det om läkedom under där svårt, kanske också långvarigt sjuka blev omedelbart helade. Många moderna teologer har tvivlat på att dessa under verkligen inträffade annat än möjligen i form av suggestionsterapi på hysteriska eller psykosomatiska tillstånd. Evangelierna berättar aldrig om att Jesu kritiker skulle ha hävdats att undren inte hade skett. Diskussionen gällde i stället frågan *hur* de hade skett. När man ville förklara undren hände det att man sade att Jesus botade med trolldom eller magi – alltså med satanisk kraft (Matt 12:22 f). Några liknande passager finns i Talmud (Sanh 107b; Sotah 47a; Sanh 43a). Här skall det dock sägas att det är något osäkert om texten handlar om Jesus från Nasaret.

Jesus botade gärna även på sabbaten. Detta bidrog till att de teologiska ledarna tidigt stämplade honom som villolärare. Efter den babyloniska exilen vägde nämligen frågan om sabbaten tungt för de skrifflärda. Folket hade då måst lämna landet för att landet skulle få gottgörelse för sina förlorade sabbater, de

sabbater som folket hade missbrukat (2 Krön 36:21). Sabbaten var och är ett tecken på förbundet vid Sinai (2 Mos 31:12-16) på samma sätt som omskärelsen är ett tecken på Guds förbund med Abraham (1 Mos 17:9-13). Under mackabéerkrigen som gav Israels folk självständighet i mitten på 100-talet f Kr hade man till och med försökt att bara kriga sex dagar i veckan, en praxis som man tvangs att frångå (1 Mack 2:31-41). Knepet att angripa judar eller den judiska nationen på en helgdag har tillämpats många gånger i historien, senast i det så kallade Yom kippur-kriget i oktober 1973. Då överfölls Israel överraskande av Egypten och Syrien när många gränsvaktande soldater var hemma för att fira den Stora försoningsdagen.

Jesus ville inskräpa att det som han kallade sabbatsbrott var att man arbetade *för egen vinning* på sabbaten. Att man gör gott mot andra såg han däremot som ett naturligt utflöde av Guds godhet. Det ingick så att säga i gudstjänsten.

Frågan om Messias

Jesus bekände sig själv som Messias. Och vad mera var: han sade sig vara Guds, Faderns Son. Båda dessa bekännelser ses än i dag som otänkbara inom judendomens ram. När Jesus till sist stod anklagad inför översteprästen uttalade han båda bekännelserna.

Översteprästen frågade honom vidare: "Är du Messias, den Välsignades son?" Jesus svarade: "Jag Är. Och ni skall få se Människosonen sitta på Maktens högra sida och komma bland himlens moln." Då rev översteprästen sönder sina kläder och sade: "Behöver vi några fler vittnen? Ni har hört händelsen. Vad anser ni?" Alla fann de honom skyldig till döden. (Mark 14:61-64)

Jesus svarade med det högheliga Gudsnamnet "Jag Är" – vilket kanske på svenska lättast kan förstås med orden "den Evige". På det sättet berövade han alla närvarande möjligheten att frikänna honom. De dömde honom för hädelse. I judisk tro var och är begreppet Messias så oupplösligt förbundet med folkets och landets befrielse att man inte kunde tänka sig att erkänna någon som Messias om han övergav dessa delar av löftena. Det var och är än i dag ett skäl för judar att avvisa Jesus som Messias att han inte uppfyllde ett enda av Gamla testamentets många messianska löften som handlade om Israels folk och land.

Jag påminner om att redan Abraham hade fått Guds villkorlösa löfte om ett land vid Medelhavets östra strand. Jesus hade under sin aktiva tid inte gjort några ansatser till uppror mot Rom. När rådet enhälligt dömde Jesus till döden för hädelse var det för att han sade sig vara både Messias och Guds Son trots att stora delar av de messianska löftena inte hade uppfyllts. Nu var det inte bara uppfyllelsen av de speciella löftena till Israel som fattades. Messias ankomst skall enligt profetiorna leda till världsomfattande ett fridsrike av mycket speciell natur:

Vargar skall bo tillsammans med lamm, leoparder ligga bland killingar. Kalvar och unga lejon och gödboskap skall vara tillsammans, och en liten pojke skall valla dem. Kor och björnar skall gå och beta, deras ungar skall ligga

tillsammans, och lejon skall äta halm som oxar. Ett spädbarn skall leka vid huggormens hål, ett avvant barn räcka ut handen mot giftormens öga. Ingen skall göra något ont eller förstöra något på hela mitt heliga berg, ty landet skall vara fullt av HERRENS kunskap, liksom vattnet täcker havet. (Jes 11:6-9)

Jesus botade visserligen sjuka, men den världsordning som Jesaja tecknar i denna profetia fanns varken då eller nu. För judiskt troende är detta kanske den viktigaste anledningen till att man varken kunde eller kan se Jesus som den utlovade. Så länge lejon lever på kött och inte på halm har inte Messias kommit, menar de.

Prästerna och Rådet ansåg sig alltså ha goda skäl att inte tro på Jesus som Messias. Det var därför de dömde honom för hädelse. Det som ändå gör Jesu avrättning till ett justitiemord ligger för det första i att domarkåren var jävig. Jesus hade trampat dem alla på tårna och de var rädda för att förlora sin makt över folket. För det andra var det naturligtvis krystat att de presenterade honom som upprorsmakare inför Pilatus när de själva hade avvisat honom just för att han inte ens hade försökt att verka för folkets och landets befrielse. Dessvärre har den kristna kyrkan bland icke-judar sedan anklagat alla judar i alla länder och tider för delaktighet i denna jävssituation och i den medvetna glidningen i anklagelsen mot Jesus. Detta säger naturligtvis bara att kyrkan i sin tur gjort sig skyldig till samma slags jäv och glidning i sina anklagelser gentemot judarna.

Profetiorna

En viktig orsak till att kristen och judisk förståelse för begreppet Messias skiljer sig åt ligger i svårigheten att avgöra vilka texter i den hebreiska Bibeln (Gamla testamentet) som talar om en kommande Messias. I Bibelns hebreiska finns det inget särskilt tempus för framtid (futurum). Det som gäller framtid kan ofta lika gärna översättas som förgångens tid. En översättare får försöka bedöma ur textens sammanhang vilket som avses och det kan inte alltid göras entydigt.

Ty ett barn blir oss fött, en son blir oss given. På hans axlar vilar herradömet, (Jes 9:6, Svenska Folkbibeln)

Ty ett barn har fötts, en son är oss given. Väldet är lagt på hans axlar, (Jes 9:6, Bibel 2000)

I det första fallet är texten en profetia, möjligen om Messias. I det andra fallet syftar texten på en då levande eller redan död person. Båda översättningarna är språkligt korrekta. Till osäkerheten bidrar det faktum att ordet *mashiach* (= vårt Messias) bara finns på 39 ställen i hela Gamla testamentet. Nästan genomgående syftar ordet, där det används, på någon samtida kung eller präst. Den stora massan av messianska profetior innehåller alltså inte ordet Messias vilket lämnar fältet öppet för högst olika tolkningar om vilka texter som skall räknas till denna kategori. Jesajas kapitel 53 är ett klassiskt exempel. I judisk tradition anses denna text syfta på Israels lidande folk och har där inget med Messias att göra.